

KİTABXANAŞÜNASLIQ

Abuzər XƏLƏFOV

*Əməkdar elm xadimi,
tarix elmləri doktoru,
professor*

Elçin ƏHMƏDOV

*Pedaqoji elmlər namizədi,
dosent*

MƏKTƏB KİTBXANALARI AZƏRBAYCANIN MÜSTƏQİLLİYİ ŞƏRAİTİNDƏ

Müstəqil və suveren Azərbaycan Respublikasının yaranması xalqımızın tarixində böyük tarixi hadisədir. Müstəqillik şəraitində ölkənin sosial-iqtisadi tərəqqisi, xalqın mənəvi potensialının güclənməsi milli mədəniyyətimizin hərtərəfli inkişafı üçün geniş şərait yaratmışdır.

Məhz buna görədir ki, yeni cəmiyyət quruculuğu, bazar iqtisadiyatı şəraitində kitabxana işinin, kitabxanaçılıq elminin elmi-nəzəri və metodoloji əsaslarının yenidən işlənməsi və kitabxanaların gələcəyinin müəyyənləşdirilməsi zərurəti meydana çıxır. Yeni iqtisadi və siyasi sistemin formalaşdığı bir şəraitdə başlıca söhbət kitabxana işi sahəsində mövcud olan prinsiplərin yeniləşdirilməsindən və qismən dəyişdirilməsindən deyil, onların köklü surətdə yenidən formalaşmasından gedir. Bu isə öz növbəsində kitabxana işinin bütün sahələrində köklü islahatların aparılmasını, kitabxana quruculuğunu informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin tələbləri səviyyəsinə yüksəltməyi, yeni informasiya texnologiyası ilə təmin etməyi tələb edir.

Belə bir strateji əhəmiyyət kəsb edən islahat mərhələsi məktəb kitabxanalarının da təşəkkülünə və inkişafına, habelə müasir durumuna yeni baxışların və iş metodlarının yaradılmasını tələb edir. Azərbaycanda məktəb kitabxanalarının yaranması, formalaşması və inkişafı çox

mürəkkəb, çətin tarixi yol keçmiş və böyük uğurlar qazanmışdır. Məhz buna görədir ki, respublikamızda məktəb kitabxanalarının tarixi, onların gənc nəslin təhsil və tərbiyəsindəki fəaliyyəti, ciddi tədqiqat obyektinə kimi diqqət mərkəzində olmuşdur. Azərbaycan kitabxanasızlığı elminin banisi, əməkdar elm xadimi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiya-laşdırma Akademiyasının akademiki, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfovun kitabxanasızlığın nəzəri və təcürbi problemlərinin öyrənilməsi sahəsindəki səmərəli elmi-tədqiqat fəaliyyəti məktəb kitabxanalarının da tarixinin araşdırılması, həmçinin müasir dövrdəki fəaliyyəti və gələcək perspektivləri üçün geniş imkanlar açmışdır.

Məktəb kitabxanaları uşaqların mütaliəsinə, onların tədris-tərbiyə prosesinə, sinifdənkənar işlərinin təşkilinə xidmət edən mədəni-maarif müəssisələridir. Məlumdur ki, respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra ölkəmizdə təhsil islahatları aparılır, təhsil milli zəmin əsasında yenidən qurulur. Təhsil islahatlarının aparılması təhsil müəssisələrinin, o cümlədən bilavasitə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edən məktəb kitabxanalarının işlərinin yenidən qurulmasını tələb edir. Məktəb kitabxanaları məktəbin tədris ədəbiyyatı mərkəzi, məktəbin sinifdənkənar təlim və tərbiyə mərkəzi olduğundan onların təhsil islahatlarında yaxından iştirak etməsini təmin etmək üçün kitabxanaların işinin də yenidən qurulması zərurəti böyük aktuallıq kəsb edir. Məhz buna görədir ki, beynəlxalq təşkilatlar məktəb kitabxanalarının işinin yenidən qurulmasına böyük diqqət yetirilməsini ön plana çəkirlər. Məktəb kitabxanasının ümumi və xüsusi sataşunun müəyyən edilməsi, dəyişən informasiya məkanında onun yerinin və perspektivinin müəyyən edilməsi beynəlxalq kitabxana təşkilatlarının da diqqətini cəlb edir. Artıq neçə ildir ki, kitabxana elm aləmində «YUNESKO-nun kitabxanalar haqqında manifesti» fəaliyyət göstərir. Bu sənəd dünyanın 20 dilinə tərcümə edilmişdir. İFLA 2000-ci ildə İsrailin Qüds şəhərində keçirilmiş konqresində bu sənədin yeni variantını («Məktəb kitabxanaları haqqında manifest») qəbul etmişdir. Manifestdə məktəb kitabxanalarının statusu müəyyənləşdirilməklə onların fəaliyyət sahəsi, vəzifələri hüquq vəziyyəti haqqında məsələlərə aydınlıq gətirilmişdir.

Manifestdə göstərilir ki:

Müasir cəmiyyətdə bilik müstəsna rola malikdir, belə bir şəraitdə təhsil prosesinin uğurla həyata keçirilməsi üçün lazım olan informasiyanı təqdim edən məktəb kitabxanaları şagirdlərdə təxəyyülün həminin özünü təhsilə olan tələbatı inkişaf etdirir, informasiya məkanından baş çıxarmağa alışdırır, vətəndaş məsuliyyəti tərbiyə edir.

Məktəb kitabxanaları şagirdlərə öyrədici kompüter proqramları, kitablar digər informasiya resursları təqdim etməklə onlarda tənqidi düşüncəni inkişaf etdirir və onlara informasiyanın bütün növlərindən istifadə etmək vərdişləri aşılayır. YUNESKO-nun ictimai kitabxanalar haqqında manifestinin prinsiplərinə uyğun olaraq məktəb kitabxanası daha geniş kitabxana-informasiya sisteminin tərkib hissəsidir.

Məlumdur ki, kitabxanaçılarla və müəllimlərlə əməkdaşlıq şagirdlərin savad səviyyəsinin, mütaliə vərdişlərinin, yaddaşın inkişafına və həm də informasiya kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etmək bacarığının yaranmasına kömək edir.

Məktəb kitabxanalarından səmərəli istifadə bərabər şəkildə hamıya, həm şagirdlərə, həm də məktəb işçilərinə müyəssər olmalıdır. Bu zaman həm şagirdlərə, həm də məktəbin işçilərinə yaş, cins, irq mənsəbiyyəti, dini əqidə, milliyət, sosial status əlamətlərinə görə ayrı-seçkilik qoyulmamalıdır. Əsas xidmət növlərindən və materiallardan istifadə edə bilməyən, istifadə etmək iqtidarında olmayanlara xüsusi xidmət göstərməlidir. Kitabxananın xidmət növləri və fondlarının yaradılması BMT-nin ümumdünya insan haqları və azadlıqları bəyannaməsinin prinsiplərinə əsaslanmalı və ideoloji, siyasi və dini senzuranın hər hansı bir formasının təsirinə və ya kommersiya təzyiqinə məruz qalmamalıdır.

Daha sonra manifestə göstərilir:

Məktəb kitabxanası təhsilin inkişafına, informasiyanın təbliğ edilməsinə, iqtisadi, sosial və mədəni inkişafa yönəlmiş hər hansı uzunmüddətli fəaliyyətin ən vacib sahəsidir. O, yerli regional və dövlət inzibati rəhbərliyin tabeliyindədir və onun fəaliyyət göstərməsi xüsusi qanunvericilik aktları və siyasi proqramlar tərəfindən dəstəklənir. Məktəb kitabxanası sabit qaydada və kifayət miqdarda maliyyələşdirilməlidir ki, bu vəsaitə yüksək peşə səviyyəli ştat saxlamaq, lazımı materiallar, texnika və avadanlıq almaq mümkün olsun. Məktəb kitabxanaları pulsuz olmalıdır. Əgər məktəb kitabxanaları digər tip kitabxana ilə, məsələn, ictimai kitabxana ilə eyni bina avadanlıq və resurslardan artıq istifadə edirsə, məktəb kitabxanasının xüsusi vəzifələri tanınmalı və göstərilməlidir.

Manifestdə kitabxanaların vəzifələri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir.

- Təhsil konsepsiyasında və məktəb proqramında nəzərdə tutulan təhsil vəzifələrini dəstəkləmək və onu təmin etmək;

- Uşaqlarda mütaliə və təlimə olan maraq və bundan sevinc duymaq qabiliyyətini inkişaf etdirmək və dəstəkləmək;

- Həm biliklərin əldə edilməsi, həm tərəkətlərin inkişafı, həm də həzz almaq üçün informasiyanın yaradılması və istifadəsi imkanlarını təşkil etmək;

- Şagirdlərin sənədin növündən, formatından, maddi daşıyıcı formasından asılı olmayaraq informasiyanın tənqidi qiymətləndirilməsi və istifadəsi vərdişlərini əldə etmələrinə, əldə edilmiş məlumatları praktika-da istifadə etmələrinə maraq yaradılması və bu zaman cəmiyyət daxilində kommunikasiya üsullarına ciddi diqqət yetirilməsinə kömək etmək;

- Şagirdlərin müxtəlif ideyalarla, rəylərlə və təcrübə ilə tanış olmasına imkan verən yerli, regional, milli və beynəlxalq resurslarla təmin etmək və həm də digər imkanlar yaratmaq;

- Mədəni və sosial özünüdərkli tərbiyə edən, şagirdlərdə emosional inkişafa yardım edən tədbirləri təşkil etmək;

- Müəllim və şagirdlərlə məktəb müdiriyyəti və valideyinlərlə məktəbin vəzifələri həllinə yönəlmiş iş aparmaq;

- İnformasiya ilə azad müəssərliyin və zehni azadlığın demokratik prinsiplərinə əsaslanan fəal vətəndaş mövqeyinin tərbiyə edilməsinin vacib şərti olması ideyasının təssübkeşliyi;

- Müəllimin məktəb kitabxanasında həm məktəbdən kənar olan resurslarını təbliğ etmək.

Bu vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün məktəb kitabxanası öz siyasətini işləyib hazırlayır, xidmət istiqamətərini inkişaf etdirir, resurslarını komplektləşdirir, lazımı informasiya mənbələrinə fiziki və zehni müəssərliyi təmin edir və bu zaman məsləhət xidməti təklif edir və həmin vəzifələrin həlli üçün peşəkar səviyyədə təhsil almış əməkdaşları işə götürür.

Manifestdə məktəb kitabxanalarının kadrlarla təmini və onların vəzifələri haqqında məlumat verilmişdir. Manifestdə göstərilir ki, məktəb kitabxanasının müdiri planlaşdırma və fəaliyyətinin tənzimlənməsi üçün məsul olan, mövcud imkanları nəzərə alaraq kitabxananın ştatını formalaşdıran, məktəb kollektivinin bütün üzvləri ilə əməkdaşlıq şəraitində işləyən, ictimai kitabxanalar və digər müəssisələrlə əlaqə saxlayan və peşə baxımından hazırlanan məktəb kollektivinin üzvüdür. Məktəb kitabxanalarının fəaliyyəti konkret məktəbdə mövcud olan maliyyə imkanına, məktəb proqramlarının xüsusiyyətlərinə, tədris metodikalarına uyğun şəraitdə qurulur və dövlətin hüquq və maliyyə sistemində müvafiq olaraq həyata keçirilir. Məktəb kitabxanalarının iş şəraitinin müxtəlifliyinə baxmayaraq hər bir kitabxanaçı kitabxana xidmətini səmərəli şəkildə həyata keçirmək üçün zəruri olan biliklərə malik olmalıdır ki,

bunlara da informasiya resursları, kitabxana işi, informasiya siyasəti və informasiya təhsilinin metodikası sahəsində dolğun biliklər tələb edir.

İnformasiya bazasının və informasiya şəbəkələrinin fasiləsiz inkişafı şəraitində məktəb kitabxanalarının üzərinə şagird və müəllimlərə informasiya vasitələrinin işləməsi vərdişlərinin öyrədilməsi funksiyası qoyulur ki, bu da kitabxanaçıdan öz peşə səviyyəsinin daim artırılmasını tələb edir.

Manifestdə məktəb kitabxanalarının idarə edilməsi məsələsinə xüsusi diqqət yetirilmiş və onun əsas cəhətləri də göstərilmişdir. Manifestdə göstərilir:

Məktəb kitabxanalarının səmərəli fəaliyyəti və hesabatı üçün aşağıdakılar zəruridir:

- Məktəb kitabxanalarına müvafiq olaraq vəzifələr, prioritetlər və xidmətlər göstərilməklə kitabxana siyasətinin müəyyən edilməsi;

- Kitabxanaçılıq peşəsinin standartlarına müvafiq olaraq kitabxananın fəaliyyətinin qurulması və idarə edilməsi;

- Kitabxana xidmətinin məktəb kollektivlərinin bütün üzvlərinə müəssər olmasının qayğısına qalması və oxucu tələbatlarının nəzərə alınması.

- Məktəb kitabxanaçısının müəllimlərlə, məktəb müdiriyyəti ilə, inzibati rəhbərliklə, valideyinlərlə, digər kitabxanalarla, informasiya mətəxəssislərlə və müxtəlif ictimai qurumlarla əməkdaşlığının yaradılması.

Manifestdə sənəddə göstərilən prinsiplərin həyata keçirilməsi vəzifələrinə də diqqət yetirilmişdir.

Manifestdə göstərilir:

Dövlət orqanları təhsilə cavabdeh olan nazirliklər vasitəsilə bu manifestin prinsiplərini həyata keçirilməsinə yönəlmiş strategiyanı, siyasəti və planlaşdırmanı təşkil edir, həm də müəllimlərin və kitabxanaçıların peşə təhsili sistemi vasitəsilə həmin manifestdə də əks olunmuş ideyaların təbliğini həyata keçirir. Təhsil sistemində həm baza təhsili, həm də ixtisaslaşdırma sistemi daxildir.

Beynəlxalq səviyyədə məktəb kitabxanalarının fəaliyyətini tənzimləyən hüquqi sənəd ərin qəbul edilməsi və ratifikasiyası Azərbaycan məktəb kitabxanalarının inkişaf perspektivlərinə səmərəli təsir göstərə bilər.

Respublikamızda böyük şəbəkəyə malik məktəb kitabxanalarının tarixi, inkişaf mərhələləri və müasir vəziyyəti onu söyləməyə imkan verir ki, bu kitabxanalar böyük tarixi inkişaf yolu keçmişdir. Məktəb kitabxanaları respublikada təhsil sisteminin yaradılmasında və inkişaf

finda böyük rol oynamışdır. Müasir şəraitdə məktəb kitabxanalarının keçdiyi bu tarixi yola ciddi nəzər salmaqla qarşıda duran müasir problemlərin həllinə böyük ehtiyac duyulmaqdadır. Respublikamızda məktəb kitabxanalarının tarixifəaliyyəti və müasir problemləri haqqında professor Abuzər Xələfovun tədqiqatlarında geniş yer verilmiş, onların təhsil sistemində yeri və vəzifələri müəyyənləşdirilmişdir. Gənc tədqiqatçı Elçin Əhmədovun «Uşaq kitabxanalarının tarixinə və müasir vəziyyətinə» həsr edilmiş namizədlik dissertasiyasında da məktəb kitabxanaları haqqında çox qiymətli tarixi faktlar və materiallar ümumiləşdirilmiş, elmi tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

Ancaq müasir dövrdə respublikamızda aparılan təhsil islahatları məktəb kitabxanalarının tarixinin və indiki vəziyyətinin müasir tələblər baxımından öyrənilməsinə, ümumiləşdirilməsinə, yeni elmi tövsiyələr və konsepsiyalar hazırlanmasını tələb edir. Məktəb kitabxanalarının tarixi, məktəblərimizin tarixi qədər qədimdir. Məktəb tarixini öyrənərkən məlum olur ki, Azərbaycan ərazisində lap qədimlərdən həm dünyəvi, həm dini məktəblərin, mədrəsələrin yanında kitabxanalar yaratmaq və həmin kitabxanaları tədris edilən fənlərə müvafiq ədəbiyyatla komplektləşdirmək bir ənənə halını almışdır. Beləliklə həm qədim məktəbləri, həm də müasir məktəbləri kitabxanasız düşünmək mümkün deyildir. Məktəb və kitabxana biri-birindən ayrılmazdır. Kitabxana məktəbin strukturuna daxildir, onun atributlarından biridir. Məktəb kitabxanalarının inkişafı Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonrakı dövrə təsadüf edir. 1920-ci ilin sonlarında məktəb kitabxanalarının təşkili sahəsində ilk mühüm addımlar atılmağa başlanmış, yeni açılan məktəblərin yanında çətinliklə də olsa kiçik məktəb kitabxanaları yaradılmağa başlamışdır. Məhz bu dövrdə məktəb kitabxanalarının əhəmiyyət və vəzifələri, onun şagirdlərin təhsilində və tərbiyəsində böyük rolu haqqında respublikanın maarif mətbuatında qiymətli fikirlər özünə yer tapırdı. «Maarif işçisi» jurnalının 1927-ci il ikinci nömrəsində dərc edilən «Məktəb və kitabxana» məqaləsində oxuyuruq: «Məktəb və kitabxana - bu iki maarif müəssisələri, daha doğrusu, bu ilki maarif mənbələri hər ikisi bir gözlə görülməlidir. Bu müəssisələrin istər metodik, istər plan cəhətdən cəmi işləri sıx surətdə aparılmalıdır. Bu müəssisələr hər ikisi vahid və ümumi məqsədə işləyirlər».

20-ci illərdə respublikamızın şəhər və kəndlərində məktəb şəbəkələrinin sürətlə artımı nəticəsində məktəb kitabxanalarının sayı xeyli çoxalmış, onların işinin keyfiyyəti yüksəldilmişdir. Əgər 1922-ci ildə respublikamızda 1215 məktəb kitabxanası var idisə, onların sayı 1930-cu

ildə 2067-yə çatmışdır. Məktəb kitabxanalarının fondu da xeyli çoxalmış, məzmunca yaxşılaşmışdır.

Məktəb kitabxanalarının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi cəmiyyətdə onun kəmiyyət artımına gətirib çıxarırdı. 30-cu illərdə məktəb kitabxanalarının işinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bir sıra dövlət qərarları qəbul edildi. Belə ki, Azərbaycan XKS 1937-ci il may ayının 17-də «məktəb kitabxana şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi və onlar üçün kitab nəşri haqqında» xüsusi qərar qəbul etdi. Qərarda tezliklə mövcud məktəb kitabxanalarını ədəbiyyatla təchiz etmək, kitabxanası olmayan məktəblərdə kitabxanalar açmaq və onların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi dövlət orqanlarından tələb edilirdi. Qərarda məktəb kitabxanaları üçün 70 milyon manat vəsait ayrılması nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan XKS qərarının yerinə yetirilməsi nəticəsi olaraq məktəb kitabxanalarına ayrılan vəsait xeyli artırılmaqla, yeni məktəb kitabxanaları yaratmaq üçün tədbirlər həyata keçilməyə başladı. Artıq 1938-ci ildə Azərbaycanda 1628 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. 1940-cı ilin əvvəlində məktəb kitabxanalarının sayı 2480-ə çatmışdır.

1941-1945-ci illərdə müharibə şəraitindən doğan çətinliklər nəticəsində məktəb kitabxanalarının sayı ciddi surətdə azalıb 544-ə düşmüşdür. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan təhsil işçilərinin fədakarlığı nəticəsində məktəblərin böyük əksəriyyəti və məktəb kitabxanaları öz fəaliyyətini davam etdirmişlər. Müharibə qurtardıqdan dərhal sonra məktəb kitabxanalarının sürətlə bərpasına başlandı. Artıq 40-ci illərin axırında respublikamızda 1580 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Bu dövrdə məktəb kitabxanalarının qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri məktəb kitabxanalarının yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi idi. Nəşriyyatların az uşaq ədəbiyyatı buraxması, buraxılan ədəbiyyatın məhdudluğu məktəb kitabxanalarının yeni ədəbiyyatla təmin edilməsinə mənfi təsir edirdi. Xüsusilə Azərbaycan dilində uşaq ədəbiyyatı olduqca az nəşr edilirdi. Məhz buna görə ki, Respublika hökuməti uşaq ədəbiyyatının nəşrini genişləndirmək haqqında xüsusi göstəriş vermişdir. Artıq 60-cı illərin əvvəlində respublikamızda fəaliyyət göstərən 2.657 məktəb kitabxanasına 2 milyon 477 min nüsxə ədəbiyyat verilmişdir. Məktəb kitabxanalarının maddi-texniki bazasının genişləndirilməsi, kitabxanaların dərslər proqramlarının mənimsənilməsində şagirdlərə yaxından kömək etməklə yanaşı uşaqların ümumi dünya görüşünün formalaşmasında, onların estetik tərbiyəsində yaxından iştirak etməyə imkan yaradırdı.

Respublikanın məktəb kitabxanaları ilk növbədə çoxminlik şagird və müəllimlərin maraq və sorğularının öyrənilməsi, zənginləşməsinə

tələb edirdi. Bu dövrdə məktəb kitabxanalarının qarşısında daha ciddi vəzifələr: müəllimlərə və şagirdlərə kitabxana və informasiya xidmətini təşkil etmək vəzifəsi qoyulmuşdu.

Bu mühüm vəzifələri yerinə yetirmək üçün məktəb kitabxanaları xeyli iş görmüşdür.

1965-ci ildə Azərbaycanda 3143 məktəb kitabxanasının 4,8 milyon nüsxə ədəbiyyatı var idi. 1970-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq məktəb kitabxanalarının fondu xeyli zənginləşdi. Bu işdə Respublika Nazirlər Sovetinin 23 yanvar 1970-ci il «Ümumtəhsil məktəbləri kitabxanalarının dərslük fondlarının pulsuz təmin edilməsi haqqında» qərar mühüm rol oynadı. Bu qərardan sonra məktəb kitabxanalarının fondu dərslüklərlə yanaşı olaraq ədəbiyyatı ilə də komplektləşməyə başladı. Məktəb kitabxanasının sistemli və ardıcıl komplektləşməsi üçün zəmin yaradılırdı. Həmçinin məktəb kitabxanalarının yenidən qurulması, məktəblərə xidmət işinin təkmilləşməsi üçün mühüm tədbirlər həyata keçirtməyə başlandı. Məhz 70-80-ci illərdə öz işlərini xeyli təkmilləşdirməyə, təhsil sisteminin qarşısında duran vəzifələr səviyyəsində qurmağa nail olmuş respublikamızın qabaqcıl məktəb kitabxanaları kitabxana xidmətinin daha ciddi problemləri olan:

- Məktəb kitabxana fondlarının profilə uyğun ədəbiyyatla zənginləşməsi;

- Şagirdlərin bütövlükdə kitabxanaya cəlb edilməsi;

- Kitab təbliği formaları vasitəsilə xidmət işinin təşkili və şagird mütaliəsinə rəhbərlik;

- Şagirdlərin müntəzəm və sistemli mütaliəsini təşkil etmək üçün müəllim və valideyinlərə əlaqəsini yaratmaq;

- Şagirdlər arasında kitabxana-biblioqrafik biliklərin təbliği və s. problemləri həyata keçirməyə başlamışdılar.

Göstərilən işlərin həyata keçirilməsində məktəbli oxucuların yaş xüsusiyyətləri, oxucu qrupları nəzərə alınır. Şagirdlərə xidmət işinin təşkilinə differensial yanaşma üsulundan daha çox istifadə edən məktəb kitabxanaları məktəbli oxucuların yaş qruplarına bölünməsinə üstünlük verirdilər.

Qruplar aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilirdi:

I qrup - məktəbəqədər yaşlılar;

II qrup - kiçik məktəbyaşlılar (I-III sinif);

III qrup - orta məktəbyaşlılar (IV-VI sinif);

IV qrup - böyük məktəbyaşlılar (VII-XI sinif).

Məlumdur ki, şagirdlərin sinifdən-sinifə keçməsi ilə əlaqədar olaraq oxucu qruplarında dəyişikliklər baş verildiyindən bu iş məktəb kitabxanası işçilərinin nəzarəti altında həyata keçirilir.

Oxucu qrupları üzrə oxuculara xidmət işinin təşkili şagirdlərin mütaliə prosesinə təsir etmək imkanı verməklə, sinifdən kənar mütaliənin səmərəliliyini artırır, onu daha məqsədyönlü edirdi.

80-ci illərdə respublikamızda məktəb kitabxana şəbəkəsi xeyli genişlənməmiş, onların maddi-texniki bazası möhkəmlənmiş, kitabxana fondları əsaslı şəkildə inkişaf etmişdir. Məktəb kitabxanaları məktəbin təhlil və ictimai həyatında öncül mövqelərdən birini tutmaqla məktəbin pedoqoji kollektivininin dayaq bazasına çevrilmişdir.

1985-ci ildə respublikada 4189 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərdi ki, onların da fondunda 24,8 milyon nüsxə ədəbiyyat toplanmışdır.

80-ci illərdə Azərbaycan hökuməti məktəb kitabxanalarının işinin təkmilləşdirilmə məqsədilə konkret tədbirlər həyata keçirməyə başladı. Bu tədbirlər içərisində məktəb kitabxanalarının metodiki təminat sistemini həyata keçirən Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının (REPK) yaradılması oldu.

1982-ci ildən fəaliyyətə başlayan Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası tez bir müddət içərisində məktəb kitabxanalarının metodiki təminatını həyata keçirməklə, məktəb kitabxana şəbəkəsinin qaydaya salınması, onların vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi, məktəb kitabxanaları üçün nizamnamələr və digər rəhbər sənədlər hazırlanmasında xeyli iş gördü ki, bu da məktəb kitabxanalarının işinin yenidən qurulmasına səbəb oldu.

Məktəb kitabxanalarında dərslük fondunun yaradılması məktəblilərin kitabxanaya gəlişini artırmaqla, kitabxana ilə müəllim kollektivi arasında əlaqələrin daha da genişlənməsinə, kitabxananın apardığı kütləvi işlərdə pedaqoji kollektivin yaxından iştirakına səbəb oldu.

Kitabxanalar həmçinin şagirdlərlə yanaşı olaraq müəllimlərə xidmət göstərməyi ön plana çəkmiş, müəllimlərin informasiya sorgularını ödəməyə başlamışlar. Məktəb kitabxanalarının fəaliyyətinin də baş verən bu yeniliklər onların məktəbin həyatında oynadığı rolu xeyli artırmış məktəb kitabxanaları haqqında müsbət ictimai fikrin formalaşmasına müsbət təsir göstərmişdir.

80-ci illərdə qabaqcıl məktəb kitabxanaları məktəb kollektivinin informasiya təminatını ödəmək məqsədi ilə informasiya texnologiyasından istifadə etməyə başlamışdır ki, bu da müasir dövrdə daha geniş vüsət almışdır.

80-90-cı illərdə məktəb kitabxanaları öz qarşılıqlarında duran ən mühüm vəzifələrin məktəb kitabxanalarının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, şagirdlərə və müəllimlərə xidmət işinin təşkili, şagirdlərin sinifdən kənar kütləvi işlərə cəlb edilməsi, onların mütləq vərdişlərinə cəlb edilməsi, mütləq vərdişlərinin aşılanması vəzifələrinin həyata keçirilməsinə səy göstərirdilər. Göstərilən bu mühüm vəzifələrin qarşılıqlı surətdə həlli məktəb kitabxanalarının dövrə, zamanla ayaqlaşmasına, təhsil sisteminin əsas vəzifələrindən birinə çevrilməsini təmin edirdi. Məktəb kitabxanaları həmçinin məktəb pedaqoji kollektivinin və şagirdlərin informasiya təminatının ödənilməsi üçün öz işini yenidən qurmalı, informasiya texnologiyası əldə etməlidir. Artıq məktəb kitabxanalarında kompüterlərin görünməsi kitabxana işinin kompüterləşməsinin ilk mərhələsinin başlanması idi. Respublikamızda bu işin sürətləndirilməsinə böyük ehtiyac duyulmaqdadır. Çünki, ortaqumtəhsil məktəblərində «informatika» fənnini tədrisi şagirdlərin kompüterdən istifadə etmək vərdişlərini xeyli təkmilləşdirmiş informasiya vasitələrinə tələbatını artırmışdır.

Müasir şəraitdə məktəb kitabxanalarının qarşısında duran ən mühüm vəzifə məktəblilərin mütləqinə rəhbərlik, onlara mütləq vərdişlərinin aşılanması vəzifəsidir. Bu məsələ işin canıdır və onun uğurlu təşkilindən məktəb kitabxanalarının təhsil sistemində tutduğu mövqedən aslıdır. Bu mühüm işin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsində ən mühüm şəxsiyyət kitabxanadır. Kitabxanacı kitab mütləqinə sevmə, onu təbliğ edən, uşaqları kitabxana işinə cəlb etməyi bacaran, sinifdən kənar mütləq prosesini istiqamətləndirən yüksək pedaqoji usatlığı olan, uşaq psixologiyasından baş çıxaran bir şəxs olmalıdır. Belə bir məsələni dərk etmək yerinə düşərdi ki, şagirdlər keçirilən dərsləri eyni səviyyədə qavraya bilmədiyi kimi, mütləq vərdiş də eyni səviyyədə olmur. Əgər bu vərdiş birində asan yaranırsa, digərində çətinliklə, həm də çox gec yaranır. Məktəb kitabxanası bu vərdışı şagirdlərdə yaratmaq üçün ədəbiyyatın kompleks şəkildə təbliğinə diqqət yetirilməli tövsiyə olunmuş ədəbiyyatın oxunmasına nəzarət edilməlidir. Məktəb kitabxanalarında oxuculara xidmətin elmi mahiyyətinə təsir edən aşağıdakı amillərin ön plana çəkilməsinə və onun elmi metodlarla yerinə yetirilməsinə nəzarət hər bir məktəb kitabxanasının əsas vəzifəsi olmalıdır.

- Mütləqinə rəhbərlikdə yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması;
- Mütləqinə rəhbərlikdə şagirdlərə fərdi yanaşma;
- Mütləqinə rəhbərlikdə müntəzəmliyin təmin edilməsi;
- Mütləqinə rəhbərlikdə əyanilik prinsipi;
- Mütləqində hərtərəfliyin gözlənilməsi;

- Mütləqinə rəhbərlikdə sistemlilik və ardıcılıq;
- Mütləqinin təşkilində müstəqil uşaq kitabxanaları ilə əlaqə;
- Mütləqinə rəhbərlikdə müstəqillik və milli ideologiya amillərinin nəzərə alınması.

Respublikamızın qabaqcıl uşaq kitabxanalarında bu prinsiplərin tətbiqi kitabxana təcrübəsini xeyli zənginləşdirmişdir. Nəzərə alsaq ki, Respublikada 1. 236. 443 nəfər məktəbli oxucuya xidmət edən 4.408. orta məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərir. Onda bu prinsiplərin həyata keçirilməsinin nə qədər böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi aşkara çıxır.

Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, şagirdlərin az mütləqinə etməsi, mütləqinə mədəniyyətinin aşağı səviyyədə olması bir çox cəhətdən məktəb kitabxanasında mütləqinə rəhbərlik edənlərin oxucularda mütləqinə maraq və məsuliyyətli münasibət yaratmamasından, mütləqinin motivləşdirilməsi imkanlarından lazımınca istifadə edə bilməməsindən aslıdır. Unutmaq olmaz ki, mütləqinə maraq mütləqinə mədəniyyəti formalaşdırılmasının əsas amilidir. Şagirdlərin yaxşı oxuması üçün onların maraqla oxuması vacibdir, biliyi tərbiyə etmək üçün əvvəlcə ona münasibət tərbiyə etmək lazımdır.

Məktəb kitabxanalarının fəaliyyətini təkmilləşdirmək üçün ilk növbədə onun iş prosesini tədqiq etmək, mənfəi və müsbət cəhətləri aşkara çıxarıb ümumiləşdirmələr aparmaq lazımdır. Bu işdə kitabxanalara ən yaxından kömək edən üsullardan biri oxucu formulyarıdır. Aparılan müşahidələr göstərir ki, oxucu formulyarı şagirdlərin marağının öyrənilməsində, mütləqinə rəhbərliyində qiymətli pedaqoji sənəddir.

Məktəb kitabxanalarının fəaliyyətində diqqəti cəlb edən vacib istiqamətlərdən biri də oxucularla aparılan kitabxana işinin müxtəlif forma və metodlarının pedaqoji səmərəliliyinin öyrənilməsi və bunların oxucu sorğularının xüsusiyyət və keyfiyyətlərinə, mütləq vərdişlərinin təsirinin aşkar edilməsidir. Bu istiqamətdə aparılan işlər oxucunun mütləqinə aşağıdakı qaydada öyrənir: a) fərdi, b) qrup, c) kütləvi oxucular. Qeyd edilən istiqamətdə oxucu fəaliyyətinin mürəkkəb şəkli olan mütləqinin hərtərəfli araşdırılması üçün pedaqoji, psixoloji-pedaqoji və sosioloji tədqiqatlarda tətbiq və geniş istifadə edilən metodlara müraciət etmək lazım gəlir:

- 1) sənədlərin təhlili
- 2) müşahidə
- 3) müsahibə
- 4) eksperiment

Məktəb kitabxanalarının fəaliyyətində tətbiq olunmalı mütərəqqi pedaqoji metodların işə keçməsi üçün bir sıra problemlərin həlli öz real-

lığını tapmalıdır. İlk növbədə məktəb kitabxanasının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, sonra isə məktəb kitabxanası işçilərinin peşə biliyinin təkmilləşdirilməsi problemi həll ediləlidir. Bununla yanaşı çox vacib, məktəb kitabxanaları üçün günün tələbi olan, bu tip kitabxanaların fəaliyyətinə nəzarət edən peşəkar bir qrupun yaradılması problemidir. Kəmiyyətə ən geniş şəbəkəyə malik olan məktəb kitabxanalarının fəaliyyəti tam nəzarətdə olmalı, yeri gəlmişkən bu problemi həll etmək üçün Təhsil nazirliyində bir bölmənin yaradılması vacibdir.

Bu, zənnimizcə, məktəb kitabxanalarının fəaliyyətinin səmərəsinə təsir edər. Habelə məktəb kitabxanalarının fəaliyyətinin müasir standartlara uyğunlaşdırılmasını təmin edər.

*Абузар Халафов
Эльчин Ахмедов*

ШКОЛЬНЫЕ БИБЛИОТЕКИ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНА

РЕЗЮМЕ

В статье освещаются мероприятия ИФЛА, посвященные школьным библиотекам. Здесь так же рассматриваются этапы развития и современное состояние школьных библиотек Азербайджана.